

*Парубок Н.В.,
аспірант кафедри економіки,
Уманський національний університет садівництва*

РОЗВИТОК ЦУКРОБУРЯКОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. Досліджено питання сучасного стану цукробурякового підкомплексу Черкаської області. Проаналізовано основні показники ефективності діяльності підприємств із вирощування цукрових буряків та їх переробки. Розглянуто проблемні аспекти та концепцію розвитку цукробурякового підкомплексу.

Ключові слова: цукрові буряки, цукор, урожайність, обсяг виробництва, рентабельність, ефективність виробництва, інтегрована система.

Постановка проблеми. Цукробурякове виробництво є однією з провідних галузей аграрно-промислового комплексу України, рівень розвитку якої значною мірою визначають стан економіки АПК та активність формування вітчизняного ринку цукру. Сучасний стан цукробурякового підкомплексу зумовлює необхідність створення умов для забезпечення ефективного виробництва цукрових буряків та їх переробки на цукор. Багатокомпонентність вихідної продукції цукробурякового виробництва, її використання в багатьох галузях народного господарства зумовлює не тільки кон'юнктурність підкомплексу, а й виробничо-економічний вплив на ефективний розвиток підприємств, що входять до його складу, та організацію інших галузей АПК. Саме тому аналіз тенденцій розвитку цукробурякового підкомплексу, пошук шляхів підвищення результативності діяльності його виробничо-господарських структур потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку цукробурякової галузі завжди були предметом досліджень багатьох учених. Теоретичні питання відродження, стабілізації та підвищення ефективності діяльності підприємств цукробурякового підкомплексу, державного регулювання, ціноутворення та фінансування цукробуряківництва, функціонування ринку цукру розглядали у своїх роботах В. Власов, А. Доронін, С. Імас, М. Малік, Л. Медвідь, М. Коденська, О. Крисальний, В. Пиркін, М. Роїк, П. Саблук, О. Стасенко, М. Стрелюк, А. Фурса, В. Юрчишин, М. Ярчук і багато інших учених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Організаційно-економічні трансформації, які вже відбулися і продовжують відбуватися у сфері цукробурякового виробництва як реакція на перерозподіл ринків, глобалізація світової економіки та вплив цих явищ на динамічність змін в економіці України потребують поглибленого вивчення й обґрунтування пропозицій щодо можливих шляхів відродження й удосконалення організаційно-економічного механізму ефективного функціонування цукробурякового підкомплексу та його складових у сучасних умовах конкурентоформуючого середовища. Разом із тим прикладні аспекти та специфічні особливості сучасного ефективного ведення виробництва в цукробурякової галузі вивчені недостатньо.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану та проблемних аспектів розвитку підприємств цукробурякового

підкомплексу Черкаської області в умовах глобальної економічної кризи, розвитку взаємовідносин між виробниками і переробниками сировини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво цукру в Україні – це одне з найбільших виробництв харчової промисловості держави, а цукровий буряк є основною сировинною базою вітчизняних цукрових заводів. За виробничим потенціалом Україна завжди належала до найбільших світових виробників бурякового цукру. У недалекому минулому виробництво цукру з цукрових буряків задовольняло не лише власні потреби сільськогосподарських товаровиробників і переробників, а й слугувало джерелом значних грошових надходжень до бюджету. Однак протягом останніх років унаслідок структурної перебудови економіки України, стихійного нерегульованого переходу до ринкових умов господарювання цукробуряковий підкомплекс зазнав значних деформацій. Зменшилася площа посіву цукрових буряків, скоротилися ареали їх розміщення, відбулися деспеціалізація і переспеціалізація господарств, зазнали великих змін сировинні зони, багато цукрових заводів зменшили виробництво цукру, а частина з них зовсім не працювала, що призвело до значного зменшення виробництва цукру [1].

Сьогодні цукробуряковий підкомплекс України – це складне міжгалузеве утворення. Він являє собою інтегровану систему, яка об'єднує багато підприємств різного типу – сільськогосподарських, промислових, транспортних, а також допоміжних і обслуговуючих виробництв [2]. Нині лише сім областей країни можна віднести до суто бурякосійних, серед яких чільне місце займає і Черкаська, в основному через функціонування там аграрно-промислових холдингових структур.

Сировинною продукцією для виробництва вітчизняного цукру білого кристалічного є цукрові буряки. Їх виробництвом в Черкаській області займаються сільськогосподарські підприємства та господарства населення.

У 2014 р. сільськогосподарські підприємства забезпечили 98,4% обсягів продукції буряківництва, решту – господарства населення. Частка продукції буряківництва у виробництві продукції рослинництва всіх категорій господарств у 2014 р. становила 12,0% [3].

Площа збирання цукрових буряків у Черкаській області зменшилась: у 2014 р. – на 51,1%, у 2013 р. – на 67,8%, у 2012 р. – на 10,5% проти 2010 р. (табл. 1). Однак площа зібраного бурякового поля 2014 р. збільшилася на 34,1% порівняно з попереднім роком.

Змінилася питома вага посівів цукрових буряків і у структурі загальної площі сільськогосподарських культур з 3,0% – у 2010 р., 3,3% – у 2011 р. до 1,0% – у 2013 р. та 1,4% – у 2014 р. Причинами скорочення посівів цукрових буряків є відсутність механізму економічного стимулювання бурякосійних господарств, погіршення їх фінансового стану та матеріально-технічного забезпечення, а також відсутність дієвих заходів щодо захисту вітчизняного ринку цукру.

Таблиця 1

Динаміка розвитку буряківництва
у сільськогосподарських підприємствах
Черкаської області

Показник	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2014 р. у % до 2010
Посівна площа, тис. га	35,9	40,0	31,9	12,1	17,3	48,2
Структура посівів цукрових буряків до загальної площі с.-г. культур, %	3,0	3,3	2,6	1,0	1,4	- 1,6
Площа збирання, тис. га	35,4	38,3	31,7	11,4	17,3	48,9
Урожайність, ц/га	276	375	452	422	499	180,8
Валове виробництво, тис. т	977,0	1439,3	1429,0	481,8	862,7	88,3

Джерело: складено тут і далі з використанням [3]

Характерно, що при скороченні бурякового поля в цілому по області в 2014 р. більше як на 50% порівняно з 2010 р., в Уманському та Тальнівському районах воно частково збільшилося. А урожайність цукрових буряків тут була вище середнього рівня по Черкаській області.

У розрізі районів Черкаської області насиченість культурою досить строката: від 29,2%, 25,2%, 20,1% у посівних площах господарств, відповідно, Жашківського, Тальнівського, Корсунь-Шевченківського районів до 0,1% – Шполянського району. У середньому на одне сільськогосподарське підприємство цукрові буряки сіють на площі від 66 га (Уманський район) до 373 га (Жашківський район).

Площа збирання цукрових буряків для промислової переробки останнього досліджуваного року збільшилась на 34,1% (на 5,9 тис. га) проти попереднього, що зумовило зростання їхнього загального виробництва. Урожайність цукрових буряків має тенденцію до зростання, крім 2013 р., проте 2014 р. вона збільшилась на 80,8% (77 ц) порівняно з 2010 р., що зумовлено розвитком культури землеробства, частковим підвищенням технологічної дисципліни та дотриманням системи забезпечення добривами.

Кількість внесених у ґрунт добрив та їхнє раціональне співвідношення за елементами живлення – одна з важливих факторних ознак, яка впливає на рівень урожайності цукрових буряків. Для одержання 350–450 ц/га коренеплідів потрібно внести на 1 га посіву 300–500 кг д. р. мінеральних добрив та 30–40 т/га гною під попередник або безпосередньо під цукровий буряк [4], у т. ч. N – 108, P – 110, K – 122 кг при раціональному співвідношенні доз N:P:K у науково обґрунтованих межах 1:1:1 – 1:0,7:1,2 [5].

Останніми роками в Черкаській області прослідковується зменшення внесення в ґрунт мінеральних і органічних добрив як під посіви усіх сільськогосподарських культур, так і під цукрові буряки зокрема. Лише внесення органічних добрив у 2014 р. зросло вдвічі проти попереднього року (табл. 2). Однак такий стан справ із системою забезпечення добривами цукрових буряків поки що не мав негативного впливу на рівень врожайності культури через застосування переважно високопродуктивних сортів і гібридів цукрових буряків на природно родючих ґрунтах Черкаської області.

Проте невідповідність внесення добрив за елементами живлення не тільки не підвищує врожайності сільськогосподарських культур, але й негативно впливає на розвиток рослин, знижуючи їхню продуктивність та якість вихідної продукції, призводить до погіршення родючості ґрунтів у наступні роки. Так, значне підвищення норми азотних добрив при зменшенні фосфору та калію призводить до зниження вмісту цукру в коренеплодах.

Таблиця 2

Динаміка внесення мінеральних та органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до	
						2010	2013
Внесено мінеральних добрив під с.-г. культури, тис. ц	772,4	857,2	1006,5	994,0	906,5	117,4	91,2
у т. ч. під цукрові буряки, тис. ц	91,2	97,6	113,6	30,1	38,1	41,8	126,6
у розрахунку на 1 га посіву, кг поживної речовини	254	244	356	249	220	86,6	88,4
Внесено органічних добрив під с.-г. культури, тис. т	1147,4	1152,1	1134,4	1038,9	1230,6	107,3	118,5
у т.ч. під цукрові буряки, тис. т	258,5	264,0	124,4	14,5	41,5	16,1	286,2
у розрахунку на 1 га посіву, т	7,2	6,6	3,9	1,2	2,4	33,3	200,0

Таблиця 3

Ефективність виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010
Кількість підприємств, од.	56	66	42	17	28	-28
Повна собівартість, тис. грн.	216903,6	275798,9	293073,7	128549,6	308810,1	142,4
у т. ч. у розрахунку на 1 ц продукції, грн.	36,6	29,7	32,6	35,9	41,5	113,4
Ціна реалізації 1 т, грн.	438,0	512,6	493,5	397,1	601,4	137,3
Ідекс цін реалізації цукрових буряків, % до поперед. року	133,1	125,0	89,8	84,3	149,7	+16,6
Чистий прибуток, тис. грн.	43816,2	216182,8	142996,5	17794,6	138717,8	316,6
у т. ч. у розрахунку на 1 підприємство, тис. грн.	782,4	3275,5	3404,7	1046,7	4954,2	633,2
Рівень рентабельності, %	20,2	78,4	48,8	13,8	44,9	+24,7

Джерело: складено за даними Головного управління статистики в Черкаській області

Розглянуті вище виробничі показники розвитку буряківництва безпосередньо впливають на результативні показники цукробурякового підкомплексу Черкаській області. Так, у 2014 р. сільськогосподарськими підприємствами області отримано прибуток у розмірі 138 717,8 тис. грн., що втричі перевищує масу отриманого прибутку 2010 р. (табл. 3).

Показник повної собівартості цукрових буряків 2014 р. хоча і є найвищим за період дослідження, але не вплинув на отримання високого рівня прибутку як у загальному, так і в розрахунку на одне підприємство (4954,2 тис. грн.). Це було досягнуто за рахунок зростання ціни реалізації цукрових буряків у 2014 р. на 37,3% порівняно з 2010 р.

Вирощування цукрових буряків є прибутковим виробництвом. Так, рівень рентабельності 2014 р. сягнув 44,9%, що в 1,7 рази нижче показника 2011 р., проте в 2,2 рази вище рівня рентабельності 2010 р. та в 3,3 рази перевищує його рівень 2013 р.

У структурі харчування населення України цукор має важливе значення як високопоживний продукт харчування. Він є також технологічним консервантом для плодоовочеконсервної промисловості, допоміжним спеціальним продуктом для плодо-виноградно-виноробної й лікєро-горілчаної промисловості. Цукор також стратегічний продукт у розвитку міжнародних економічних зв'язків і один із важливих джерел надходження до бюджету. Цукрова промисловість є не тільки завершальною ланкою виробництва кінцевого продукту – цукру, а й організатором та інтегратором ефективного функціонування цукробурякового підкомплексу [5].

Протягом останніх років у Черкаській області спостерігалась тенденція щодо зменшення працюючих підприємств із цукровиробництва. Однак у 2014 р. в області виробляли цукор три цукрозаводи (ТОВ «Панда» (Тальне), ТОВ «Панда» (Корсунь), ДП «Гваньківський цукровий завод»), що на один більше, ніж у 2013 р.

У 2014 р. на переробні підприємства Черкащини надійшло 604,2 тис. т цукрових буряків, що на 47,0% більше попереднього року [6], з яких за сезон цукроваріння останнього досліджуваного року цукрозаводами області вироблено 95,6 тис. т цукру білого кристалічного (рис. 1), це становить 3,0% загальнодержавного обсягу виробництва. У 2014 р. порівняно з попереднім роком виробництво цукру в області збільшилось на 42,6%, однак зменшилося проти 2011 та 2012 рр. в 2 та 1,5 рази відповідно.

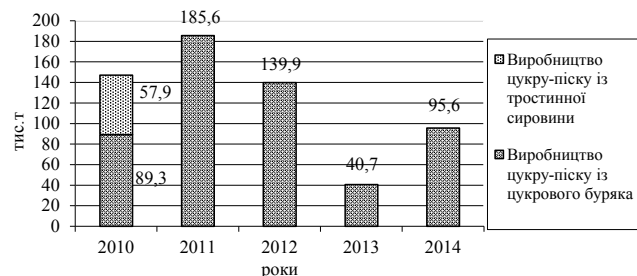

Рис. 1. Динаміка виробництва цукру в Черкаській області

Джерело: складено з використанням [6]

Вихід цукру з перероблених буряків по Черкаській області в 2014 р. склав 13,29%, що лише на 0,04% нижче середнього рівня по Україні. Цей показник залежить від цукристості цукрових буряків, яка останнього досліджуваного року сягнула рівня базисної цукристості коренеплодів та втрат цукру

при їх транспортуванні, зберіганні та переробці, що 2014 р. становила 0,88% [8].

Цукрові заводи нині вимушені працювати на давальницьких умовах, адже бурякосійні підприємства в умовах гострого дефіциту фінансових ресурсів використовують давальницьку схему переробки буряків для можливості бартеризації цукру та натуральної оплати праці. Переважно за такої схеми цукросировина потрапляє та переробляється цукрозаводами, що досить негативно відбивається на ефективності діяльності всіх технологічних ланок цукробурякового виробничого ланцюга. Так, у 2014 р. частка цукру білого кристалічного з давальницької сировини у загальному випуску цукру становила 10,2%.

Цукор є важливою сировиною для виробництва багатьох продуктів харчування, зокрема, він є незамінним у виробництві виробів кондитерських із цукру, цукерок варених, карамелей, тофі, печива солодкого і вафель та інших кондитерських виробів. На підприємствах із виробництва цукру на 01 січня 2015 р. залишилися нереалізованими 46 тис. т цукру, що становить 48,0% від виробленого обсягу 2014 р. Останнього досліджуваного року підприємствами з виробництва цукру реалізовано продукції на 585,5 млн. грн., що становить лише 1,7% від загального обсягу реалізації продукції промисловості по Черкаській області [6].

Негаразди в цукробуряковому підкомплексі є наслідком нестабільності й недосконалості економічних відносин, що склалися між його складовими – господарюючими суб'єктами. Щорічно, а особливо останніми роками, змінювалися економічні умови встановленої між бурякосійними підприємствами і цукровими заводами угоди щодо розрахунку за переробку цукрових буряків і без урахування задіяного у виробничому процесі капіталу [7, с. 90]. Це знижує інтерес до організації ефективного цукробурякового виробництва, поглиблює диспропорції і невідповідність усіх економіко-технологічних елементів виробничого процесу, а пропозиція обсягів виробництва цукрових буряків нижче можливості природно-кліматичного потенціалу, використання якого обмежується, і не відповідає виробничим потужностям вітчизняних цукрових заводів. Проте підвищення якості та споживчих властивостей цукру, зниження собівартості та збереження оптимального рівня ціни для рентабельного виробництва, вирішення питання забезпечення виробників матеріально-технічними ресурсами, орієнтація виробленої продукції на цільові сегменти ринку, диверсифікація продукції цукробурякового виробництва забезпечить підвищення конкурентоспроможності підкомплексу.

Для ефективного функціонування цукробурякового підкомплексу необхідне впровадження державою концепції розвитку підприємств галузі та інфраструктури буряківництва, основними засадами якої мають бути:

- упровадження у виробництво ефективних технологій вирощування та збирання цукрових буряків і насіння з використанням ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій;
- розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків у галузі селекції і насінництва, технологій виробництва цукросировини та цукру;
- оптимізація виробництва та переробки цукрового буряка з урахуванням ґрунтово-кліматичних зон;
- здійснення структурної перебудови цукробурякового виробництва, виведення з експлуатації неперспективних цукрових заводів, будівництво нових сучасних підприємств;
- приведення нормативно-правової бази галузі у відповідність до міжнародних нормативів і стандартів;

- державне регулювання ринку цукру шляхом установавання гарантованих цін, надання дотацій і пільгових кредитів, інвестування виробництва, субсидування експорту, проведення інтервенційних закупівель тощо;

- удосконалення ринкової інфраструктури підкомплексу та організаційно-економічного механізму управління внутрішнім і зовнішнім ринками цукру.

Висновки. Сучасний стан економіки цукробурякового виробництва вимагає створення необхідних умов для забезпечення високої врожайності цукрових буряків шляхом освоєння інтенсивних технологій із застосуванням усіх агробіологічних засобів вирощування в комплексі з високоякісним їх виконанням в оптимальні строки. Виробництво цукрових буряків необхідно зосередити в найсприятливіших для вирощування цієї культури регіонах, ґрунтово-кліматичні умови яких забезпечать високі показники урожайності та якості коренеплодів, від яких залежать основні результативні показники діяльності підприємств цукробурякової галузі. Нині виникає об'єктивна необхідність у створенні інтегрованих систем ринкових відносин вертикального типу в межах цукробурякового підкомплексу, де кожний з її елементів працює на загальний позитивний кінцевий результат. Це дозволить сільськогосподарським виробникам знизити витрати на виробництво конкурентоспроможної продукції й отримати джерела коштів на ведення діяльності за рахунок удосконалення економічних механізмів взаємодії сільськогосподарських і переробних підприємств.

Література:

1. Медвідь Л.Г. Тенденції та проблеми розвитку бурякоцукрового комплексу України / Л.Г. Медвідь, Л.П. Рибаківа // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.15. – С. 271–276.
2. Стасенко О.М. Сучасний стан та шляхи підвищення урожайності та рентабельності цукрових буряків в Україні / О.М. Стасенко, С.М. Стасенко // Молодий вчений. – 2015. – № 5. – Ч. 2. – С. 98–100.
3. Сільське господарство Черкащини – 2014 р.: стат. зб. / Держкомстат України; Головне управління стат. у Черкаській обл. – Черкаси, 2015. – 252 с.
4. Томілін О.О. Розвиток цукробурякового виробництва в ринкових умовах / О.О. Томілін // Економіка АПК. – 2012. – № 11. – С. 42–48.

5. Лихочвор В.В. Збалансоване живлення цукрових буряків / В.В. Лихочвор, С.С. Костюк // Агробізнес сьогодні. – 2015. – № 24 (319) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/agronomiia-siogodni/2299-zbalansovane-zhyvlennia-tsukrovyykh-buriakiv.html>.
6. Стрелюк М.І. Аналіз стану виробництва цукрових буряків / М.І. Стрелюк // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія «Економіка і менеджмент». – 2011. – Вип. № 6/2. – С. 72–75.
7. Промисловість Черкащини – 2007–2014 рр.: стат. зб. / Держкомстат України; Головне управління стат. у Черкаській обл. – Черкаси, 2015. – 252 с.
8. Щодокадна інформація про виробництво цукру із цукрових буряків станом на 20 лютого 2015 р. // Вісник цукровиків України. – 2015. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sugar-journal.com.ua/custom/files/Vestnik_ua/2015/02/13-14.pdf.
9. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: [монографія] / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власов [та ін.]; за ред. акад. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.

Парубок Н.В. Развитие свеклосахарного подкомплекса Черкасской области

Аннотация. Исследованы вопросы современного состояния свеклосахарного подкомплекса Черкасской области. Проанализированы основные показатели эффективности деятельности предприятий по выращиванию сахарной свеклы и ее переработке. Рассмотрены проблемные аспекты и концепция развития свеклосахарного подкомплекса.

Ключевые слова: сахарная свекла, сахар, урожайность, объем производства, рентабельность, эффективность производства, интегрированная система.

Parubok N.V. The development of sugar beet subcomplex of Cherkasy region

Summary. In the article there are theoretical aspects of the current state of sugar beet subcomplex of Cherkasy region. It's analyzed the key performance indicators of enterprises growing sugar beet and its processing. It's considered the problematic aspects of the concept and development of sugar beet subcomplex.

Keywords: sugar beet, sugar, yield, production capacity, profitability, efficiency, integrated system.